

морфологічних типів і морфологічних класів девербативів, з'ясуванні морфологічних трансформацій дієслівних основ при творенні три-, дво- й однозонних похідних сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові / З.О. Валюх. – К.; Полтава: АСМІ, 2005. – 350 с.
2. Демешко І.М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Таблиці, схеми: навч. посіб. / І.М. Демешко. – Кіровоград: ПП “Інвест-Груп”, 2008. – С. 84-97.
3. Земская Е.А. Проблемы словообразования на современном этапе / Е.А. Земская, Е.С. Кубрякова // Вопр. языкознания. – 1978. – № 6. – С. 112-123.
4. Исследования по глагольной деривации: сб. ст. [отв. ред. В.А. Плунгян, С.Г. Татевосов]. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 384 с.
5. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы ее описания / В. В. Лопатин. – М.: Наука, 1977. – 315 с.
6. Лыков А.Г. Гнездо как высшая словообразовательная единица (к вопросу о соотношении и классификации единиц русского словообразования) / А.Г. Лыков, Г.А. Клечковская // Русская словообразовательная синтагматика и парадигматика: сб. науч. труд. – Краснодар, 1991. – С. 67-78.
7. Олійник І.С. Іменники з суфіксом -ар (-яр) на позначення назв осіб / І.С. Олійник // Питання словотвору [за ред. І. І. Ковалика]: зб. наук. праць. – К.: Вища шк., 1989. – С. 59-68.
8. Тихонов А.Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка: курс лекций / А.Н. Тихонов. – Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та им. А. Навои, 1971. – 387 с.
9. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. – [2-е изд., стер.] / А.Н. Тихонов. – М.: Рус. яз., 1990.
10. Толстая С.М. Морфонология в структуре славянских языков / С.М. Толстая. – М.: Индрик, 1998. – 318 с.

УДК 811.161.2'373.7

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОВЦІВ

Демиденко Г. Г., аспірантка

*Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ “Криворізький національний університет”*

У статті розкрито внутрішню вмотивованість стійких сполучень на позначення невербальної поведінки українців, зокрема з'ясовано структурно-семантичні особливості фразем, поява яких пов'язана з пантомімічними діями носіїв мови.

Ключові слова: паралінгвальний фразеологізм, пантоміміка, невербальна поведінка, кінесика.

Демиденко А. Г. ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА, ОБОЗНАЧАЮЩИЕ НЕВЕРБАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ГОВОРЯЩЕГО / Криворожский педагогический институт ГВУЗ “Криворожский национальный университет”, Украина.

В статье раскрывается внутренняя мотивированность устойчивых словосочетаний, обозначающих невербальное поведение украинцев, в частности определены структурно-семантические особенности фразеологизмов, которые возникли на основе пантомимических действий носителей языка.

Ключевые слова: паралингвистический фразеологизм, пантомимика, невербальное поведение, кинесика.

Demidenko A. H. PRASEOLOGISMS OF UKRAINIAN LANGUAGE, DESIGNATING THE NONVERBAL BEHAVIOR OF SPEAKER / Kriviy Rih Pedagogical Institute of State Institution of Higher Education "Kryvyi Rih National University", Ukraine.

The article deals with opens up internal explained of set phrases, designating the nonverbal behavior of Ukrainians; the author describes the structural-semantic peculiarities of phraseological units, which arose up on the basis of pantomimic actions of speaker.

Key words: paralinguistical phraseologism, pantomimicry, nonverbal behavior, kinesics.

У прагненні цілеспрямовано перетворити дійсність людина експлікує ціннісні уявлення за допомогою матеріально виражених знаків, до яких належать і фразеологічні одиниці. Останні являють собою найбільш типові цілісні конструкти, що ґрунтуються на досвіді людини, її матеріальному та духовному житті, особливостях міжособистісної взаємодії, побуту, традицій тощо. Різноманітність походження й функціонування сталих зворотів у певному етнічному просторі вирізняється своєрідним "екстралінгвальним тлом, на якому об'ємніше проступають і мовні цінності" [10, с. 339]. Однією з вагомих передумов успішного спілкування, безсумнівно, є комунікативна поведінка представників окремого етносу, яка описує тематику контактування, сприйняття тих чи тих дій носіями мови та загалом реальну комунікативну практику. Відомо, що найуніверсальніший та найефективніший засіб інформаційного зв'язку в будь-якому мовному середовищі – словесне мовлення, однак взаємодія відбувається не лише за допомогою вербальних компонентів, досить значна частина комунікативної поведінки здійснюється паравербальними засобами.

Останнім часом невербальний компонент стає лінгвістично значущим феноменом, що конкретизує уявлення про функціонування природної мови. Зважаючи на це, мовознавці не спростовують думку про неповноцінність комунікативного процесу без урахування паралінгвальної складової спілкування. Лінгвістичному та психологічному аспектам дослідження невербального спілкування присвячено праці зарубіжних учених, як-от: Р.Бердвістелла, І.Н.Горелова, В.О.Лабунської, Г.В.Колшанського, А.Піза, Б.А.Успенського, Ю.Фаста, А.Хілла та ін. Вітчизняні наукові розвідки проводили В.В.Ганечко, Л.В.Козяревич, І.П.Попік, М.-М.О.Рибалко, Л.В.Солощук, О.А.Стародубцева, О.А.Янова та ін. Інтенсивний розвиток нової царини знань – паралінгвістики – істотно вплинув на фразеологічну науку, однією із характерних рис якої на сучасному етапі є істотне розширення проблематики. Так, кінетичну фразеологію російської мови вивчали С.О.Григор'єва, М.В.Григор'єв, А.Д.Козиренко, Г.Ю.Крейдлін, Т.З.Черданцева; особливості відображення невербальної комунікації у фразеології болгарської мови з'ясувала Л.Є.Петровська; на кінетичний компонент у семантиці фразем німецької мови звернула увагу О.В.Харчук; параметри вербальної та невербальної комунікації в паремійному фонді української мови визначила Т.Ф.Осіпова. Натомість ґрунтовні дослідження української фразеології з позиції невербалістики все ще залишаються поза межами лінгвістичних розвідок, що зумовлює актуальність роботи.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати структурно-семантичний потенціал паралінгвальних ФО, що постали на основі пантонімічних дій носіїв мови. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити у фразеологічному складі української мови стійкі звороти з невербальним компонентом "пантонімічна дія", простежити зв'язок між словесним та несловесним рівнем спілкування в системі фразеології; 2) охарактеризувати структуру сталих виразів, витлумачити семантичні особливості.

Зауважимо, що невербальні засоби спілкування є знаряддям реалізації невербальної поведінки представників того чи того мовного соціуму. Діапазон варіювання виразних рухів коливається в межах одного типу, властивого певному мовному колективу у вигляді індивідуальних і типізованих паравербальних композицій. Фразеологічний фонд сформовано за допомогою лінгвальних та екстралінгвальних чинників на основі загальнонародної мовленнєвої практики, що вказує напрямком вивчення відображення стійкими словосполученнями типізованих невербальних дій. Російський психолог В.О.Лабунська вкладає в невербальну поведінку таке значення: "соціально й біологічно зумовлений спосіб організації засвоєних індивідом несловесних засобів спілкування, перетворених в індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дій і вчинків" [6, с. 5]. До її елементів науковець зараховує усі рухи тіла, інтонацію, ритмічні, висотні показники голосу, часову і просторову організацію. У зв'язку з цим в основу виокремлення підструктур невербальної поведінки покладені основні характеристики невербальних засобів (рух, простір, час), а також системи їх відображення і сприйняття: оптична, акустична, тактильна, ольфакторна.

Невербальна поведінка особистості у спілкуванні, у міжособистісному пізнанні, як вважає В.О.Лабунська, поліфункційна, а саме: 1) створює образ партнера у спілкуванні; 2) виконує функцію маніфестації психологічного змісту спілкування, яка передує ословленню; 3) виступає засобом регуляції просторово-часових параметрів спілкування; 4) підтримує оптимальний рівень психологічної близькості між учасниками комунікації; 5) виступає як маскування "Я-особистості"; 6) є засобом ідентифікації партнерів; 7) виконує функцію соціальної стратифікації; 8) виступає показником статусно-рольових відносин; 9) виражає якість і зміну взаємостосунків партнерів у комунікації, корегує ці стосунки; 10) є індикатором актуальних психічних станів особистості; 11) виконує функцію економії мовного повідомлення; 12) виступає в ролі уточнення,

зміни розуміння вербального повідомлення, посилює емоційну насиченість сказаного; 13) виконує функцію контролю афекту, його нейтралізації або створення соціально значущого афектного відношення; 14) виконує функцію розрядки, полегшення, регулює процес збудження; 15) є одним із показників загальної психомоторної активності суб'єкта (темп, амплітуда, інтенсивність, гармонійність рухів) [5, с. 33]. Проаналізований мовний матеріал свідчить про реалізацію більшості вказаних функцій у семантиці ФО, де відображено особливості невербальної поведінки українського народу, про що йтиметься далі у цій статті.

Однак варто звернути увагу на дослідження іншого науковця – А.Штангля, який виокремив критерії, суттєві для розуміння мови тіла (“body language”, термін, характерний для англо-американської невербалістики), якот: ступінь напруження, доцільність або адекватність, швидкість або темп, напрям руху, ширина або величина руху, дистанція, ритмічність, форма плинності руху, кількість або частота зміни форм, широта варіацій. Учений наголошує на тому, що необхідно враховувати ситуацію, що змотивувала певну дію і, відповідно, ту ситуацію, у якій ця дія відбувається. Варто враховувати всі обставини, за яких здійснюється невербальна комунікація, аби схарактеризувати ту чи ту особливість невербальної поведінки особистості [11, с. 71]. Саме вказані вище критерії дають змогу класифікувати та більш детально проаналізувати паралінгвальні ФО, указуючи на характер рухів тіла, характерних для пантоміміки.

Отже, невербальна поведінка людини, що розглядається в контексті соціальної перцепції, є зовнішнім виявом внутрішнього стану учасників комунікації. Вона функціонує як цілісне явище, об'єднуючи значний обсяг інформації про партнерів взаємодії, а саме: психічний стан, образ власного “Я”, механізми, що свідчать про психічну активність т. ін. Особливого значення набуває власне ситуація спілкування з визначенням соціальних ролей, статусу комунікатив, їх соціальної на національній характеристик. Така діяльність людини реалізується через невербальні комунікації, які охоплюють усю “систему невербальних символів, знаків, кодів, що використовуються для передачі повідомлення з великим ступенем точності; вона відчужена та не залежить від психологічних, соціально-психологічних якостей особистості, має достатньо чітке коло значень і може бути описана як лінгвістична знакова система” [5, с. 16], тобто, невербальні комунікації – це загалом довільні жести, рухи тіла, пози, прийняті у соціумі й можуть варіюватися залежно від культурного середовища або місця проживання.

У системі невербальної мови пантоміміка становить частину “виражальних рухів, пов'язаних з тими змінами в ході, поставі, жестах, що передають психічний стан людини, її переживання, ставлення до того чи того явища дійсності” [2, с. 338]. Пантонімічні зміни зазвичай виникають несвідомо як зовнішні прояви загального емоційного стану особи. Як справедливо зазначає О. О. Румнев, “в основі жесту сучасної пантоміміки знаходиться фізичні дія, що демонструє природний стан людини, хоч і не втрачає при цьому певної умовності <...> лаконізм (виразна риса пантоміміки), здатність “згущувати” час і простір, необхідність підкреслити якісь дії, почуття й думки – усе це породжує низку умовних прийомів, за яких жест (життєвий, природний) увиразнюється і навіть деформується, набуваючи особливо виразних смислових відтінків” [7, с. 12].

Проаналізуємо особливості відображення кінетичних засобів паралінгвістики у фраземах української мови, які виникли на основі порівняння з невербальними явищами пантонімічного характеру, з невидимим світом, що існує тільки у свідомості людей. Серед них виділяємо такі групи: ФО, в основі яких лежить жестовий рух окремих частин тіла (голова, руки, тулуб); стійкі звороти на позначення рухів усього тіла.

Фраземи, які утворилися на основі пантонімічних рухів окремих частин тіла. Сталі вирази, належні до цієї групи, можна класифікувати за такими ознаками:

1) фразеологізми, у яких кілька компонентів виступають назвами органів тіла людини, що беруть участь у відповідній дії і називають комбіновані жести. Частотними є пантонімічні рухи, при яких задіяні активний орган, наприклад, руки, голова та пасивні частини:

а) лише руки: *розводити руками* [9, с. 605]; *умивати руки* [9, с. 835]; *розкрити обійми* [9, с. 611]; *втирати сльози* [9, с. 135];

б) “руки – голова”: *аж за голову взятися* [9, с. 61]; *ухопитися [руками] за голову* [9, с. 738]; *[аж] рвати на собі волосся* [9, с. 594]; *братися за голову* [9, с. 45]; *брати голову в руки* [9, с. 39];

в) “руки – тулуб”: *битися об поли руками* [9, с. 30]; *[аж] ударити об поли руками* [9, с. 732]; *[аж] вхопитися за живіт* [9, с. 144]; *руки фертом* [9, с. 625]; *братися фертом в боки* [9, с. 45]; *[аж] за боки хапатися [від (з) реготу]* [9, с. 740];

г) “руки – рот / вуха”: *затуляти рот* [9, с. 253]; *затикати вуха* [9, с. 252].

г) “руки – об'єкти неживої природи”: *битися головою об стіни* [9, с. 30]; *брати в шори* [9, с. 40]; *брати в петельки* [9, с. 40]; *скидати шапку* [9, с. 655]; *ламати шапку* [9, с. 327]; *гребти під себе [обома руками (обіруч)]* [9, с. 168];

д) голова: *схилити голову* [9, с. 702]; *давати чолом* [9, с. 176]; *хилити голову* [9, с. 744] тощо.

Спостереження над мовним матеріалом свідчить, що певні акти жестової творчості загалом відображають стійку, закріплену суспільною свідомістю, здатність людини до театралізації свого повсякденного існування. Зміст наведених сталих конструкцій демонструє, що вони виконують не тільки номінативну функцію щодо до пантонімічної дії, але й не позбавлені емоційної виразності. В основі експресивності цих лінвоодиноць лежать соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Виразну емоційну оцінку виявляють, наприклад, фразеологізми, побудовані за наявності у структурі жесту-донору таких лексем як “руки” і “голова”: *аж за голову взятися; ухопитися [руками] за голову; [аж] рвати на собі волосся; братися за голову; брати голову в руки*. Вживання подібних фразем характерне для репрезентації станів безнадійності, відчаю, здивування, коли особа шкодує про щось або зосереджена на чомусь. Відповідно, природним є те, що ці одиниці вирізняються стрижневими компонентами, які увиразнюють психічний стан мовця: ритуально-міфологічна символіка руки, її психотерапевтичні властивості, значення для праці, спілкування. Символічний зміст голови вказує опосередковано на образ людини загалом завдяки процесам метафоризації, а також на її розум та специфіку мисленневих операцій. Інтенсивні рухи руками є донорськими когнітивними сценаріями, до яких уподібнюються стани та дії особи [8, с. 86], хоч спектр предикатів у структурі фразем не досить різноманітний, здебільшого, це дієслова *братися, хапатися*. Останні виступають своєрідним “сигналізатором” ступеня напруженості комунікації і швидкості жестового реагування на відповідний стимул. Потрібного змістового навантаження надають ці лексичні компоненти й виразам на позначення кінетичних одиниць за участю руки й тулуба.

У першій семантичній групі активно виявляє себе структурно-семантична модель “бити / хапати / брати + об / за / в + пасивний орган тіла + активний орган” – виконувана дія передбачає енергійні рухи руками, головою: *битися об поли руками; битися головою об стіни; [аж] вхопитися за живіт*. У деяких двокомпонентних (переважно) ФО відсутній компонент-назва органу тіла, за допомогою якого здійснюється той чи той жест, а сам процес лише вказує на його участь, як-от: *втирати сльози; брати в шори; скидати шапку; ламати шапку; брати в петельки*.

Аналізовані вирази демонструють неоднозначні стилістичні можливості; так, скажімо, з огляду на компонентний склад, уваги заслуговують такі звороти: *руки фертом; братися фертом в боки*. Лексема “ферт” не вирізняється активністю застосування – “1) стара назва літери “ф”; 2) присл. На зразок літери “ф”, подібний до неї” [3, с. 1533], однак надає ФО урочистого, високого звучання. Ці фраземи утворені внаслідок метафоризації, коли “породження нового смислу відбувається внаслідок узаємодії двох ідей” [1, с. 53], адже зовнішня подібність невербального знака (рух руками, утримання відповідної пози) і ферта уможливають перенесення відповідної частини знань зі сфери базису на ділянку об’єкта пізнання й іменування. Ознака, що стала основою перенесення з мовно-фразеологічної форми одного референта на інший, геометрична схожість двох реалій, абстрагувалася від пантонімічної дії. Значення сталих зворотів ілюструють вторинність номінації, що засвідчує освоєння екстралінгвальної дійсності, зображення характеру та поведінки мовця: вказівка на самовдоволену, пихату людину.

На окреме коментування у складі пантонімічних фразеологізмів заслуговують вислови з компонентами “лоб”, “голова”, які ілюструють переорієнтування несловесного сигналу. Ці лексеми вказують на характер жестового коду й називають об’єкт, що бере безпосередню участь у виконанні невербальної поведінкової дії. Так, вислів *давати (віддати) чолом* – “1) на знак пошани низько схилити голову, вітаючи кого-небудь, дякуючи комусь; вклонитися; 2) високо шанувати чиїсь заслуги, риси характеру” [9, с. 176] називає одну з невербальних комунікативних рис – застосування знаків динамічної експресії задля привітання, вшанування співрозмовника. Аналогічний зміст вкладено й у зворот *хилити (клонити) голову* – “виявляти покору перед ким-небудь, підкорятися комусь; виявляти шану, повагу до кого-, чого-небудь; журитися, засмучуватися, бути у відчаї” [9, с. 744]. Один зі словників жестів фіксує відповідну кінему “*схилити голову*” – “жестикують стоячи схиляє голову й дивиться вниз; поза виражає скорботу та покору” [4, с. 130]. Відмінність дієслівних форм доконаного/недоконаного виду жесту і жестової фраземи підтверджує думку про нетотожність значень: зафіксувавши ознаки невербальної поведінки, стійке словосполучення отримує свій шлях розвитку і набуває інших семантичних потенцій. Логічно припустити, що ФО *схилити (клонити) голову (чоло)* співвідносна з указаним жестовим кодом, однак її дефініція досить лаконічна “виявляти велику шану, повагу до кого-, чого-небудь; благоговіти” [9, с. 702] і не відповідає чуттєво-емоційному тлу кінетичної одиниці.

Стійкі звороти на позначення рухів усього тіла. Значною частотністю в названій групі ФО відзначаються ті вирази, що вказують на узагальнену пантоміміку людини з увиразненою активністю ніг та їх частин. Репрезентанти цієї групи фразеологізмів звернені на суб’єкт руху й містять інформацію не тільки про орган, який виконує основне жестове навантаження, а й про загальне положення тіла у просторі щодо інших осіб, указуючи на пристосованість чи готовність до виконання певної комунікативної ролі. За такими характеристиками засвідчені у фразефонді одиниці диференціюємо так:

а) сталі вирази, що позначають коливальні рухи, пов’язані з широтою варіації навколо своєї осі, значною зміною амплітуди, зокрема й поклони: *ледве триматися на ногах* [9, с. 723]; *переминатися з ноги на ногу*

[9, с. 496]; *упадати в ноги* [9, с. 480]; *трохи не упасти зі сміху* [9, с. 736]; *валитися з ніг* [9, с. 50]; *вертітися на ногах* [9, с. 57]; *падати на коліна* [9, с. 480]; *ставати на коліна* [9, с. 687]; *уклонятися землі* [9, с. 734]; *бити поклони* [9, с. 29]; *віддавати поклін* [9, с. 99] та ін.;

б) стійкі словосполучення, що вказують на ритмічні, переважно танцювальні дії: *викидати колінця* [9, с. 72]; *ударити в закаблукі* [9, с. 733]; *вибрикувати гопки* [9, с. 63]; *садити закаблукі* [9, с. 628].

Частина висловів з іменником “ноги” постала як номінування невербальних дій людини у стані фізичної слабкості, втоми, сп’яніння (*ледве триматися на ногах; валитися з ніг*), приниження, покори, пошани, прохання / моління (*падати на коліна; ставати на коліна; упадати в ноги*). У цих зворотах указані елементи семантики не виходять за межі тої тематики, яка задається планом вираження фраземи, тобто названа рухова активність мовця здебільшого лише підкреслює, не суперечить внутрішньому стану людини, тіло пристосовується до комунікативних вимог. Переосмислення жестового сигналу ґрунтується на розумінні всієї концептуальної структури, у яку входить названа у стійкому звороті ситуація як його частина, важлива складова. Центром значення фраземи *переминатися з ноги на ногу* – “тупцювати, виявляти свою ніяковість, нерішучість, збентеження, розгубленість і т. ін.” [9, с. 496] – постає схожа ситуація, зафіксована у внутрішній формі звороту. До ФО загалом і до вказаного паралінгвального фразеологізму зокрема “при переосмисленні значення переходять окремі семи первинного словосполучення, однак цей процес нерідко складний, важко зловимий, викликає багато асоціацій” [10, с. 167]. Можна припустити, що основою до розуміння сталого звороту є дієслівний компонент *переминатися* – “робити певні рухи ногами (звичайно внаслідок нерішучості, ніяковості)” [3, с. 917], що вказує на ритмічні похитування тіла за допомогою ніг, схожі на маніпуляції людини з певними речовинами (переминання ногами глини, винограду тощо). Зауважимо, що психоемоційний підтекст виразу і стрижневої лексеми, на нашу думку полягає в такій закономірності. Емоція нерішучості, розгубленості вказує на відсутність твердості при вирішенні чого-небудь, перенесення рівноваги з однієї ноги на іншу – своєрідний жест-самоадаптор для заспокоєння, відновлення емоційної рівноваги. Інтуїтивне розуміння психологічної реалії відображене значеннями дієслів: *переминатися* ← *переминати*, а саме “здавлюючи, перетираючи і т. ін. перетворювати в м’яку масу” [3, с. 917], тобто “нетвердість особистої позиції” порівнюється з м’якістю чогось (розм’яклий об’єкт і нерішуча людина не тримають чіткої форми, їхня структура порушена).

Становлять інтерес так звані метонізми (термін В. Д. Ужченка): *ударити чолом* [9, с. 55]; *бити чолом* [9, с. 30]; *бити лобом об землю* [9, с. 29], жестові прототипи яких мають адаптер тіла – лоб. Ці сталі словосполучення знаходяться на периферії нашої класифікації, адже за компонентним складом доцільно розглядати їх у першій групі ФО, однак за вираженням руху вони тяжіють до другої. Так, перш ніж бити чолом людина має впасти на коліна, тіло припасти ближче до землі, тобто змінити своє положення у горизонтальному напрямку і вже тоді виконувати дії, пов’язані з лобом. У репрезентованих кінетичних стійких зворотах виділяються такі компоненти семантики, як вираз пошани, подяки, поваги, покірності. Архаїчність лексеми “чоло” надає сталому виразу специфічного функційно-стилістичного забарвлення, ефекту урочистості та піднесеності, позначаючи “верхню надочну частину обличчя людини, лоб // а) *заст.* шанобливе вітання при зустрічі; б) *ритор.* уживається на знак вдячності кому-, чому-небудь, визнання когось, чогось, відповідає за значенням слову уклін” [3, с. 1604].

Система знань і уявлень, накопичених усім етнокультурним співтовариством, покладена в основу стійких виразів, пов’язаних з танцювальними рухами. Тлумачення ФО *ударити в закаблукі* й *садити закаблукі* безпосередньо вказують на виконання особою ритмічних рухів “завзято, із запалом танцювати”, зворот *викидати колінця* визначає їхній характер – “робити вигадливі рухи, фігури в танці; витівовато танцювати”, тобто це вже не звичайні, позначені завзятістю виконання, танцювальні партії, а віртуозні, індивідуально виразні. Експресивні дії учасників комунікації сприяли виникненню метонімічної моделі “дія – психічний стан людини”, скажімо, вислови *вибрикувати гопки* – “дуже радіти” [9, с. 63]; *викидати колінця* (багатозначна ФО) – “здійснювати, робити якийсь несподіваний, нерозумний або легковажний вчинок // дивувати, вражати кого-небудь чимось особливим, незвичайним” [9, с. 72]. Наведені приклади свідчать про насиченість емоційного життя представників мовного соціуму, його взаємозв’язок з руховою активністю, зокрема танцювальною майстерністю. Таке театралізування жестових дій постає задля створення чи підтримання свого образу у спілкуванні, щоб замаскувати чи розкрити власне “Я”, успішніше регулювати різноманітні психоемоційні процеси організму, наприклад, збудження / гальмування, а також забезпечувати фізичну та емоційну розрядку.

Отже, занурені в комунікативний простір етносу, сталі вирази на позначення невербальної поведінки мовців виявляють своє специфічне, узагальнено-цілісне стійке фразеологічне значення. Як продукт вторинного семіозу, коли кінетична фразема використовується для позначення іншого змісту, указані лінгвоодиночці засвідчують ускладненість семантичної організації: метонімізацію пантонімічних дій, які у свідомості носіїв мови чітко асоціюються з різноманітними емоціями, психічними та фізичними станами людини.

У пропонованій статті зосереджено увагу лише на одному з аспектів вивчення фразеологічного фонду української мови з позицій невербаліки, а саме на особливостях відображення несловесної поведінки мовців,

зокрема на прикладі сталих кінетичних зворотів пантонімічної природи. Подальші наукові розвідки в цьому плані передбачають ґрунтовний опис морфологічного варіювання і загалом парадигматичних відношень у системі паралінгвальної фразеології (жестові, мімічні, фонаційні ФО), що дасть змогу здійснити її системний функційний аналіз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Academia, 2002. – 394 с.
2. Большой психологический словарь / [под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко]. – М.: Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
4. Григорьева С.А. Словарь языка русских жестов / С.А. Григорьева, Н.В. Григорьев, Г.Е. Крейдлин. – Москва-Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. – 256 с.
5. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / Вера Александрова Лабунская. – Ростов н / Д: РГУ, 1986. – 136 с.
6. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В.А.Лабунская. – Ростов н / Д: Феникс, 1999. – 608 с.
7. Румнев А.А. Пантомима и ее возможности / Александр Александрович Румнев. – М.: Знание, 1966. – 80 с.
8. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія]. – К.–Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
9. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук.думка, 2003. – 1104 с.
10. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посіб.] / В.Ужченко, Д.Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
11. Штангль А. Язык тела. Познание людей в профессиональной и обыденной жизни / А.Штангль. – М.: Прогрес, 1986. – 206 с.

УДК 811.161.1' 367.625.2

ГЛАГОЛ *БЫТЬ* – ЯДРО ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ

Джелёва А.С., ассистент

Пловдивский университет им. Паисия Хилендарского, Республика Болгария

У статті розглядається формально-типологічний та змістовно-типологічний аспект дієслова *бути*. Зроблена спроба реконструкції давньої картини світу, яка відображена в суплетивній парадигмі дієслова.
Ключові слова: слово, дієслово *бути*, картина світу.

Джелёва А.С. ГЛАГОЛ БЫТЬ – ЯДРО ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ / Пловдивский университет им. Паисия Хилендарского, Болгария.

В статье рассматривается формально-типологический и содержательно-типологический аспект глагола *быть*. Сделана попытка реконструкции древней картины мира, которая отражена в суплетивной парадигме глагола.

Ключевые слова: слово, глагол *быть*, картина мира.

Dzhelyova A.S. THE VERB “BE” - THE KERNEL OF THE LANGUAGE SYSTEM / Plovdiv university “Paisiy Khilendarsky, Bulgaria.

In this paper the form-typological and context-typological aspect of the verb “be” are discussed. An inatempt is made to reconstruct an ancient picture of the world reflecting the suppletive paradigm of the verb.

Key words: word, verb “to be”, picture piece.